

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В.М.КОРЕЦЬКОГО**

На правах рукопису

ПЕРЕПЕЛИЦЯ Григорій Миколайович

**ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ:
МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ
ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ**

Спеціальність 23.00.02 — політичні інститути і процеси

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук

Київ - 1996

00752307 (O)

Дисертація с рукописом

Робота виконана у відділі вищкової та вищкової економічної політики
 Національного інституту стратегічних досліджень.

Науковий консультант - доктор філософських наук,
 професор М.М.Мокляк

Офіційні опоненти:

1. Доктор філософських наук,
 академік УАПН Римаренко Ю.І.
2. Доктор воєнних наук Косєвцов В.О.
3. Доктор філософських наук Головаха Є.І.

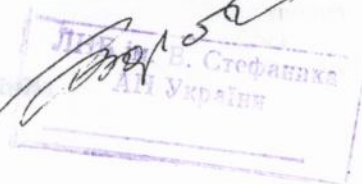
Провідна організація - Інститут світової економіки і міжнародних відносин
 НАН України, м.Київ

Захист відбудеться "28" червня 1996р. о 10 годині на
 засіданні Спеціалізованої вченої ради Д 50.24.01 по захисту дисертацій на
 здобуття наукового ступеня доктора політичних наук при Інституті держави і
 права ім.В.М.Корецького НАН України за адресою: 252001, м.Київ-1,
 вул.Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту держави і права
 НАН України.

Автореферат розісланий 27 червня 1996р.

Вчений секретар
 Спеціалізованої вченої ради,
 кандидат політичних наук
 В.П.Горбатенко

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Війни та конфлікти були одвічними супутниками людства. За його історію їх пройшло понад 15 тисяч; в них загинуло більше 3500 мільйонів чоловік. На один тиждень миру припадає 100 років війни. Наведені цифри свідчать про колосальний вплив цього соціального явища на суспільний розвиток. Звичайно, що такий вплив завжди привертав увагу і викликав потребу у науковому поясненні даного соціального феномену.

Війни являли собою найбільш помітні віхи кожної епохи. Останнє десятиріччя теперішнього століття характеризується сплеском цілого ряду конфліктів, які відрізняються від своєї "традиційної" форми — війни. Своєрідна "дисперсія" великої війни на локальні конфлікти поставила проблему нового розуміння воєнно-політичного конфлікту, необхідність розробки його типології.

Незважаючи на локальний та регіональний характер воєнно-політичних конфліктів, застосування в них сучасних засобів збройної боротьби може викликати катастрофічні економічні, техногенні, політичні, міжнародні наслідки. Таким чином, постає питання про необхідність дослідження впливу воєнно-політичного конфлікту на різні сфери життя суспільства.

Генетична природа сучасних воєнно-політичних конфліктів, які відбуваються на Європейському геополітичному просторі пов'язана, насамперед, з тоталітарним минулим. І там, де раніше були сильні підвалини тоталітарного режиму, там зараз існують вибухонебезпечні зони реальних і потенційних конфліктів. В силу зазначених обставин територія країн Співдружності незалежних держав (СНД) є однією з таких зон, де очікувати швидкої розрядки напруженості немає підстав. Така ситуація викликає потребу в розробці заходів щодо нейтралізації конфліктного процесу в "гарячих місцях" Співдружності.

Швидка зміна соціальної структури суспільства, звичних норм життя, зміна ідеологічних цінностей і орієнтирів, легітимізація прихованих вогнищ напруженості об'єктивно призвели до виникнення багаточисельних внутрішніх конфліктів, які відбуваються на соціально-економічному та міжнаціональному ґрунті, але мають яскраво виражену політичну та воєнно-політичну ознаку. Знання та використання ефективних технологій запобігання конфлікту і нейтралізації конфліктогенних чинників стає важливим державним завданням, вирішення якого сприяє зміцненню внутрішньополітичної стабільності в країні.

Воєнно-політичний конфлікт відрізняється наявністю досить суперечливих і складних явищ, присутністю не тільки раціональ-

них, але й ірраціональних дій сторін. Все це визначає великі гносеологічні труднощі в усвідомленні конфлікту і тому потребує розробки спеціальної методології для його пізнання.

Великий вплив, який спричиняє воєнно-політичний конфлікт на систему воєнно-політичних, внутрішньополітичних і міжнародних відносин, переводить в площину політичної практики завдання розробки методик прогнозування виникнення і ескалації конфліктного процесу в системі політичних відносин на локальному, регіональному та глобальному рівнях.

Воєнно-політичні конфлікти є сьогодні головним викликом не тільки національній, а й міжнародній безпеці. Тому їх врегулювання стає одним із найважливіших завдань для таких міжнародних організацій, як ООН, ОБСЄ, НАТО, Європейський Союз (ЄС), а також регіональних систем безпеки. Але сам процес врегулювання без застосування науково-обґрунтованих технологій та розробок не може бути ефективним. Така технологія створюється тільки на базі наукової методології, яка вирішує фундаментальні питання розуміння воєнно-політичного конфлікту як особливої форми соціальних відносин, виявлення його глибинних причин та джерел виникнення, аналізу відмін прояву та динаміки розвитку.

Так, здавалося б суто практичні проблеми висунули на порядок денний необхідність створення нової концепції, задовільно пояснюючої воєнно-політичний конфлікт, концепції, яка дала б змогу запропонувати ефективні технології його запобігання і врегулювання.

Інакше кажучи, розробка методології дослідження воєнно-політичного конфлікту як предмету не випадкова. Вона обумовлена низкою об'єктивних тенденцій і спрямована не тільки на розв'язання фундаментальних теоретичних проблем, а й на реалізацію конкретних завдань політичної практики.

Ступінь наукової розробленості проблеми. В теоретичній розробленості проблеми розглядаються декілька основних рівнів.

Перший — загальнометодологічний рівень. В роботах цього рівня широко представлена різноманітна методологія, осяжний категоріальний апарат, систематизований значний досвід класифікації конфліктів, запропонована характеристика соціальних функцій. До цього рівня відносяться наукові праці К.Боулдінга, Дж.Бернарда, Р.Дарендорфа, К.Дойча, М.Дойча, І.Галгунга, Г.Зіммеля, Л.Козера, А.Рапопорта, К.Райта та ін. Класичним виразом теоретичних розробок цього рівня стали концепції: "позитивно-функціонального конфлікту" Л.Козера (США), "конфліктної моделі суспільства" Р.Дарендорфа (Німеччина), "загальної теорії конфлікту" К.Боулдінга (США).

Цей рівень репрезентує також марксистсько-ленінська теорія. В ній соціальний конфлікт розглядається як класова боротьба. Класова боротьба є процесом розвитку соціальних протиріч і тому виступає джерелом суспільного розвитку. Суспільство по мірі усвідомлення робітничим класом свого пригнобленого стану стає більш конфліктним. Вищою стадією розвитку соціального конфлікту є соціалістична революція. В цілому основний зміст тлумачення марксистсько-ленінською теорією соціального конфлікту можна звести до двох суттєвих положень: конфлікт — невід'ємна властивість соціальних систем; конфлікт — головне джерело зміни соціальних систем, яке здійснює двосторонній вплив на характер і темпи суспільного розвитку.

При цьому, виходячи із своїх соціальних поглядів та діалектичного методу пізнання, К.Маркс і Ф.Енгельс зробили ряд обмежень на ці два фундаментальні положення.

1. Джерелом суспільного розвитку є класова боротьба як виявлення протиріч між антагоністичними класами.

Конфлікт в цьому контексті є момент, вища ступінь соціальних протиріч. Експлуаторські класи, прагнучи до безмежного збагачення та панування вдаються до організованого збройного насильства. Так з появою антагоністичних класів в суспільстві з'являється і війна.

2. На підставі першого положення марксистсько-ленінська теорія стверджує, що конфлікт — явище, властиве тільки антагоністичним соціальним системам, антагонізм яких породжується певним економічним базисом суспільства. З появою приватної власності суспільство вже не може обійтись без війн, так як вони є важливим засобом поневолення інших народів та зміцнення панування всередині країни. За ствердження класиків марксизму експлуаторський лад, який базується на приватній власності та пригнобленні трудівників, є джерелом війн та рушійною силою їх розвитку.

Отже, на підставі цих посилань в марксистсько-ленінській теорії виводиться два висновки: війна (воєнно-політичні конфлікти) мають перехідний характер, вони виникають тільки на певному етапі суспільного розвитку; роль війни в історії визначається її класовим змістом, а також тим, в якій мірі вона відповідає соціальному прогресу.

При цьому класики марксизм-ленінізму виділяли два аспекти: загальносоціологічний, який дозволяє вести мову про вплив війни на суспільний розвиток в широкому плані, та конкретно-історичний, який дозволяє оцінювати вплив на суспільний розвиток конкретного воєнно-політичного конфлікту в залежності від його соціально-політичного змісту та розстановки класових

сил в суспільстві. Останній аспект знайшов своє втілення і розвиток в сучасній теорії міжнародних відносин.

Прикладом застосування марксистсько-ленінської теорії до аналізу міжнародних конфліктів можна вважати роботи відомих радянських вчених-міжнародників Г.О.Арбатова, І.М.Арцибасова, О.М.Бикова, В.І.Гантмана, А.А.Громико, С.О.Єгорова, Д.В.Єрмоленка, Н.І.Дороніної, Р.М.Долникової, В.В.Журкіна, І.М.Іванової, В.В.Ларіонова, М.І.Лебедева, О.О.Кожошина, В.О.Кременюка, А.Я.Капустіна, Є.М.Примакова, Д.М.Проектора, В.Г.Еміна, Ш.З.Султанова, Г.Г.Трофіменка, Д.Г.Томашевського, В.Г.Трухановського та інші.

Найбільш значними роботами, які поєднують в собі конкретний історичний аналіз та теоретичні узагальнення основних міжнародних збройних конфліктів є монографії І.М.Арцибасова, С.О.Єгорова "Збройний конфлікт: право, політика, дипломатія", Р.М.Долникової "Методологія та методика прогнозування зовнішньої політики несоціалістичних держав", О.О.Кожошина, В.В.Ларіонова "Запобігання війни. Доктрини. Концепції. Перспективи", Е.О.Позднякова "Системний підхід і міжнародні відносини", Ш.З.Султанова "Регіональні конфлікти та глобальна безпека", колективні монографії "Міжнародні конфлікти" під редакцією В.В.Журкіна, "США та регіональні конфлікти" під редакцією В.О.Кременюка. Ці книжки містять багатий фактичний та аналітичний матеріал про конкретні міжнародні конфлікти в різних регіонах світу. Однак, незважаючи на позитивні якості, в зазначених роботах ідеологічний класовий підхід в значній мірі превалює над науковою об'єктивністю.

Серед сучасних західних конфліктологів найбільш впливовим є Ральф Дарендорф. На основі аналізу ідеї Маркса про перехідний характер конфліктів і його діалектико-матеріалістичної теорії, в своїй концепції "конфліктної моделі суспільства" Дарендорф приходить до таких висновків: 1) конфлікт — це незворотній процес, який діє в соціально організованих структурах; 2) розв'язання конфлікту в будь-який момент часу створює такий стан структури, який при певних умовах призводить до подальших конфліктів між протистоячими сторонами; 3) в соціальних системах окрім конфліктів відбуваються й інші процеси, які не знаходять пояснення в моделі діалектичної перспективи конфлікту.

Спираючись на основні ідеї Маркса, Дарендорф намагається з одного боку, подолати їх класову обмеженість, а з другого — вийти за рамки марксового аналізу економічного базису суспільства. Розширюючи уяву про вплив конфлікту на соціальні структури суспільства, Дарендорф, в той же час, залишаючись в рамках діалектичної теорії конфлікту, не зміг конкретизувати всієї

системи залежностей між соціальною структурою та конфліктом. Зупинившись на тому, що конфлікт призводить до соціальних змін, він залишив без відповіді питання: як, яким чином, в якій області, під впливом яких результатів конфлікту відбуваються соціальні зміни, який характер та механізм цих змін?

Теоретична схема "позитивно-функціонального конфлікту" Л.Козера побудована з одного боку на критиці функціонального теоретизування (що воно занадто абстрактне), а з другого на критиці положень Дарендорфа (що той не приділяв уваги позитивним функціям конфлікту). Розвиваючи ідеї Зіммеля про інтегративний вплив конфлікту на соціальні структури, Козер вістря свого аналізу націлив на те, що конфлікт зберігає або відновлює інтеграцію системи та її пристосування до нових умов.

Ці позитивні функції Козер розкриває через ряд залежностей між конфліктом і соціальною системою: порушення інтеграції складових соціального цілого призводить до виникнення різноманітних конфліктів між його складовими частинами, що в свою чергу, викликає тимчасову дезінтеграцію системи, робить її більш гнучкою і зміцнює її здатність позбавлятися за допомогою конфлікту від порушень рівноваги, а це призводить до того, що система виявляє високий рівень пристосування до нових умов.

Козер показав, що наслідки конфлікту впливають як на кожному з протиборствующих сторін, так і на соціальне ціле. В першому випадку відзначається, що конфлікт може сприяти ідеологічній єдності, посиленню соціального контролю та централізації прийняття рішень кожною з протиборствующих сторін. В другому випадку конфлікти можуть зміцнювати різні рівні рівноваги, сприяти створенню коаліцій асоціативного типу.

Необхідно відзначити, що використовуючи ідеї Маркса, Козер дав ключ до розуміння механізму впливу конфлікту на стан соціальної системи. Хоча акцентування уваги на позитивних функціях конфлікту в ім'я встановлення аналітичної рівноваги насправді привело до аналітичної односторонності, яку в свій час допускав Дарендорф, тільки по відношенню не до руйнівної, а до позитивної функції. Акцентування уваги тільки на позитивних функціях конфлікту веде до ідеологічної помилки, пов'язаної з фетишизацією війн або воєнно-політичних конфліктів.

Проте застосування створеної західними конфліктологами на базі систематичного аналізу методології суттєвого результату не дало в силу того, що вона не дозволяє виявити особливості конфліктів, які відбуваються в різних сферах суспільного життя.

Другий традиційний рівень досліджень конфлікту представлений працями видатних політологів, вчених школи "політичного реалізму", відомих політичних діячів, теоретиків війни. Мова йде

перш за все про роботи Дж.Болла, Г.Моргентау, Б.Броді, М.Гальперіна, Г.Кіссенджера, Дж.Кеннана, Дж.Коллінза, Р.Макнамари, Ч.Маршалла, К.Норра, Р.Осгуда, К.Томпсона, П.Кроссера, Р.Такера, Р.Смоука та ін. Дослідження цих вчених носять конкретно-історичний, конкретно-політологічний та конкретно-публіцистичний характер.

До цього рівня слід віднести вчення про війну і армію. Основу його складають праці К.Маркса, Ф.Енгельса, а також роботи їх сучасних послідовників, таких вчених, як У.-Г.С.Алієва, І.І.Барсукова, М.І.Басова, В.М.Бондаренка, Д.А.Волгонова, К.А.Воробйова, М.А.Гареєва, В.Г.Козлова, Б.М.Канєвського, О.Ф.Кліменка, Т.Р.Кондраткова, Ю.А.Кіршина, А.С.Міловідова, О.А.Міголат'єва, В.М.Попова, Д.М.Проектора, С.І.Рибкіна, В.Ф.Самойленка, В.В.Серебряннікова, Н.Д.Табунова, С.А.Тюшкєвича, М.І.Ясюкова та інших.

Вчення про війну і армію являє собою досить чітку систему знань, зміст якої складають проблеми походження, причини та соціальна сутність війни, роль та місце революційного збройного насильства в суспільстві, типи й соціальний характер війн, взаємодія війни та революції, війна і соціальний прогрес, характер та основні риси війн по захисту Батьківщини. Безумовно, що здебільшого певні методологічні посилання цього вчення і сьогодні можуть бути теоретичною основою для визначення джерел, сутності критеріїв класифікації воєнно-політичних конфліктів. Діалектичний підхід дозволяє запобігати крайнощів в аналізі зазначеного явища.

Але поряд з цим, марксистсько-ленінське вчення про війну і армію сьогодні вже не дозволяє здійснювати всебічний, адекватний і об'єктивний аналіз сучасних воєнно-політичних конфліктів. Прибічники марксистського тлумачення війни, як і соціального конфлікту в цілому, головною його суттєвою ознакою вважають класовий зміст. Але при цьому залишаються за рамками розгляду конфлікти між іншими соціальними групами і прошарками. Сьогодні цей недолік набирає досить важливого значення з того приводу, що воєнно-політичні конфлікти відбуваються також в постсоціалістичних країнах. Слабкість марксистської позиції полягає в абсолютизації економічних відносин як головної і основної причини війни.

Відносно самостійний напрямок складають праці, присвячені критиці буржуазних теорій конфлікту та військових концепцій. Незважаючи на досить широку бібліографію, в основному вони склали набір вигаданих ідеологічних конструкцій, призначених для доказу теоретичної неспроможності "буржуазних теорій".

Нарешті, *третій рівень* репрезентований конкретно-соціологічними та абстрактно-математичними дослідженнями конфлікту. Сюди можна віднести фахівців з різних галузей знань, котрі займаються розробкою методів формалізації та застосування їх до аналізу конфліктів. Основною складовою цього рівня досліджень є побудова системи індикаторів, на підставі яких за формальними ознаками і властивостями складається модель для пізнання конкретного феномену, а також розробка математичних моделей статичних та динамічних ситуацій.

Серед вітчизняних фахівців слід зазначити Ю.Л.Афанас'єва, І.Є.Бекешкіну, В.В.Головаху, А.І.Гірнику, А.Т.Ішмуратова, В.Х.Лобаса, В.С.Небоженка, М.І.Пірен, Ю.І.Римаренка, В.О.Саламатова, В.С.Хомика, А.В.Шевцова.

Значний внесок в розвиток цього рівня конфліктології зробили російські вчені, такі як, С.Т.Баньковська, А.Д.Богатуров, О.О.Галкін, Л.М.Дробіжева, А.Г.Здравомислов, Ю.Г.Запрудський, М.В.Ільїн, Л.А.Колесова, Б.І.Краснов, В.М.Смолянський, Є.І.Степанов, В.С.Семьонов.

Досить багаточисельна література, яка вийшла останнім часом за рубежом, присвячена конкретним воєнно-політичним конфліктам та проблемам їх врегулювання, що саме по собі становить значний емпіричний матеріал для дослідження.

На базі зазначених рівнів в західній політології склався третій відносно самостійний напрямок дослідження конфліктів - полемологія. В рамках цього напрямку ведуться дослідження війн і збройних конфліктів. Значний розвиток цей напрямок отримав в повоєнні роки, коли особливо актуальними для міжнародних відносин стали локальні конфлікти в різних регіонах планети. Найбільш вагомий внесок в розвиток цього напрямку зробили французькі вчені, зокрема Гастон Бутуль, який заснував Французький інститут полемології в Парижі. Досить відомим серед французьких наукових організацій є Інститут дослідження ненасильницьких відносин в конфліктах. Його дослідження спрямовані на розробку ненасильницької стратегії дій в міжнародних конфліктах, та цивільних заходів запобігання виникненню міжнародних кризових ситуацій.

Серед полемологічних наукових центрів інших країн слід відзначити Центр дослідження миру та конфліктів при Копенгагенському університеті (Данія), Товариство дослідників проблем миру та конфліктів при Гамбургському університеті (Германія), Центр дослідження соціальних конфліктів (Нідерланди), Інститут дослідження міжнародного миру в Осло (Норвегія), Центр міжнародної інформації та дослідження миру і конфліктів (Іспанія), Центр аналізу конфліктів при Кентському університеті (Великобританія).

Останнім часом відбувається інтенсивне формування російської полемологічної школи, до якої належать такі провідні фахівці, як А.Х.Абашидзе, О.Г.Арбатов, С.Є.Благоволін, В.М.Баринькін, В.Н.Іванов, Є.М.Кожокін, М.А.Косолапов, Д.А.Малишева, Є.М.Рогов, В.М.Суриков, В.О.Тішков, Л.Л.Фітуні та інші. До послідовників полемологічних шкіл в нашій країні слід віднести В.С.Бруса, О.М.Гончаренка, В.В.Кіслова, В.Г.Куценка, В.Д.Кохно, Є.М.Лісіцина, В.К.Танчера.

Полемологи зазначених наукових центрів основну увагу зосереджують на комплексному дослідженні збройних конфліктів, війн та інших форм колективних агресивних дій. При цьому застосовуються методи дослідження різних наук: біології, математики, соціології, демографії, психології.

В деяких дослідженнях даються спроби виміряти ймовірність війни, розраховувати її періодичність, на основі чого висуваються гіпотези про закономірність чергування війни та миру.

Намагаючись з'ясувати основну причину конфліктів, переважна більшість представників полемологічних шкіл вдається до деяких біологізаторських та психосоціальних концепцій, вбачаючи в ній наявність природженої агресивності та конфліктогенності одвічно притаманних людині. Підґрунтям конфліктогенності як риси людини, зазначають деякі політологи, є один і той же механізм — конфліктогенність людського індивідууму як біологічної істоти, пов'язана з функціонуванням нервової та гормональної систем людського організму. Організуючись в сім'ю, соціальний прошарок, державу, люди закріплюють індивідуальну конфліктогенність у масштабніших схильностях до конфліктів організованих груп людей.

Незважаючи на деяку методологічну схибність, полемологічний напрямок має досить значні досягнення в галузі розробки засобів та форм запобігання конфліктів, забезпечення миру та міжнародної безпеки.

Отже, результати вітчизняних та зарубіжних досліджень складають широку теоретичну та емпіричну базу по даній проблемі. Існують також фундаментальні методологічні концепції аналізу конфлікту.

Але одним із суттєвих недоліків багатьох досліджень була їх надмірна ідеологізація. В них недостатньо застосовувались загальноцивілізаційний та системний підходи. Особливо ці недоліки стосувались вчених колишнього Радянського Союзу.

Останнім часом суттєвих змін зазнав сам предмет дослідження, що призвело до значної девальвації старих фундаментальних теорій в галузі конфліктології. З іншого боку, застосування методологічних розробок, які мають досить високий рівень абстракції,

не дозволяють відобразити специфіку тих конфліктів, які відбуваються в конкретній політичній сфері суспільного життя. Таким чином, виникає наукова проблема, зміст якої полягає в тому, що при умовах існування воєнно-політичного конфлікту відсутнє адекватне теоретичне та науково-методологічне пояснення цього впливового явища політичного процесу, дослідження його детермінант, сутності і закономірностей розвитку.

Вихід з такого становища бачиться в розробці нового методологічного підходу, який би поєднував в собі фундаментальні філософсько-методологічні, політичні та конкретно-соціологічні аспекти. Отже, **основною проблемою**, яка вирішується в дисертації, є аналіз воєнно-політичного конфлікту з точки зору методології його дослідження і врегулювання.

Вказана проблема визначає **об'єкт наукової праці**, в якості якої виступає воєнно-політичний конфлікт. **Предметом наукового аналізу** є методологія дослідження і врегулювання воєнно-політичного конфлікту.

Ціль та завдання дослідження. Головною метою дисертаційного дослідження є розглядання воєнно-політичного конфлікту в теоретико-методологічному, політологічному, конкретно-соціологічному аспектах і розробка на цій основі методів його оцінки, прогнозування та врегулювання.

Досягненню цієї мети підпорядковане розв'язання таких дослідницьких задач:

визначення змісту поняття "воєнно-політичний конфлікт", його ролі та місця серед інших політологічних та філософсько-соціологічних категорій;

з'ясування сутнісних ознак воєнно-політичного конфлікту у взаємозв'язку його політичної та воєнної сторін;

аналіз воєнно-політичного конфлікту в структурно-функціональному аспекті, виявлення елементів, які його утворюють та особливостей їх взаємозв'язку;

обґрунтування типізації та класифікації воєнно-політичних конфліктів;

розгляд форм прояву воєнно-політичного конфлікту;

визначення конфліктоутворюючих чинників та передумов, виявлення внутрішнього механізму генезису воєнно-політичного конфлікту;

виділення особливостей та закономірностей конфліктної взаємодії протиборствующих сторін на різних стадіях розвитку воєнно-політичного конфлікту;

з'ясування механізму впливу воєнно-політичного конфлікту на політичні та соціальні відносини в суспільстві, а також визначення його ролі та місця в системі цих відносин;

розгляд впливу воєнно-політичного конфлікту на темпи і спрямованість суспільного розвитку;

обґрунтування технології та розробка спеціальних методик оцінки, прогнозування та врегулювання воєнно-політичного конфлікту.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Дисертант виходить з необхідності багатомірного комплексного підходу до визначення методів дослідження воєнно-політичного конфлікту. Використовуються філософські загально-наукові, а також спеціальні методи, які забезпечують поєднання соціально-філософського та політологічного аналізу воєнно-політичного конфлікту.

Соціально-філософське осмислення включає в себе аналіз процесу виникнення, розвитку та розв'язання політичного протиріччя, що знаходиться в основі воєнно-політичного конфлікту.

Структурно-функціональний підхід спрямований на з'ясування структурних елементів воєнно-політичного конфлікту, їх специфічних рис та функцій, аналізу особливостей їх взаємозв'язку, а також виявлення головної ланки в структурі конфлікту. Він дає також можливість встановити соціальні функції воєнно-політичного конфлікту, його роль в системі політичних і соціальних відносин суспільства. Застосування типологічного аналізу дало змогу структурувати та систематизувати відміни воєнно-політичних конфліктів. Генетичний аспект аналізу передбачає розгляд конфліктогенних чинників, причин, умов, фаз виникнення та розвитку воєнно-політичного конфлікту.

Нормативний та регулятивний підходи дають змогу з'ясувати можливості управління розвитком воєнно-політичного конфлікту та визначити ефективні засоби його запобігання.

Для досягнення поставленої в дисертації мети та вирішення дослідницьких завдань за вихідну базу автор взяв також досить широкий спектр спеціальних політологічних та воєнно-наукових методологічних підходів, які склалися в сучасній зарубіжній та вітчизняній політології і воєнній науці.

В процесі дослідження автор спирався на класичні праці представників західної конфліктології, а також на дослідження вітчизняних вчених. Велику увагу було приділено сучасній політологічній літературі, в якій викладено розуміння тих сучасних політичних процесів, що породжують міжнародні та внутрішньополітичні кризові ситуації і конфлікти. В дисертації використані також досить цінні публікації та видання останніх років, зокрема зарубіжні публікації, котрі містять аналіз причин виникнення та тенденцій розвитку сучасних воєнно-політичних конфліктів, а також пропозиції щодо їх врегулювання та забезпечення національної безпеки.

Особливо широко використані матеріали про конфлікти, що відбуваються на терені країн Співдружності незалежних держав.

Наукові положення, що визначають новизну і виносяться на захист. На основі запропонованого автором нового методологічного підходу, який одночасно поєднує філософсько-соціологічні, політологічні та конкретно-соціологічні аспекти, створена цілісна політична концепція бачення воєнно-політичного конфлікту.

Запропонована концепція полягає в застосуванні при аналізі воєнно-політичного конфлікту системного підходу в його структурному, генетичному, типологічному, функціональному, нормативному, аксеологічному, прогностичному і регулятивному аспектах, що в свою чергу дозволяє мати більш глибоке і цілісне уявлення про досліджуване явище, його статичний і динамічний стан.

В процесі застосування даної концепції до аналізу воєнно-політичної проблематики, пов'язаної з міжнародними і внутрішньополітичними відносинами, отримано цілий ряд нових теоретичних результатів:

— визначено ряд сутнісних ознак воєнно-політичного конфлікту, які характеризують його: по-перше, як форму соціальної взаємодії; по-друге, як політичне протиріччя у вищій фазі свого розвитку; по-третє, як застосування військової сили. На підставі вказаних ознак в політичний категоріальний апарат введено поняття "воєнно-політичний конфлікт". При цьому важливим моментом новизни стало визначення центральної сутнісної ознаки воєнно-політичного конфлікту, в якості якої виступає форма соціальної взаємодії, полягаючої в боротьбі протилежностей (протиборствуючих сторін) з приводу політичної влади. Показано, що головною відмінною ознакою і основним змістом воєнно-політичного конфлікту на етапі його розвитку є збройна конфліктна взаємодія. Розкриття діалектичного взаємозв'язку між політичною та воєнною стороною сутності досліджуваного явища дозволило визначити співвідношення між поняттями "війна", "воєнний конфлікт", "збройний конфлікт", "міжнародний конфлікт", "воєнно-політичний конфлікт". На відміну від воєнно-політичного конфлікту війна — це екстремальний стан суспільства, що породжується основними причинами та тенденціями його розвитку і призводить до докорінних соціальних змін;

— доведено, що в якості основного критерію для виділення елементів структури воєнно-політичного конфлікту виступають суб'єктно-об'єктні відносини, які утворюють каркас конфлікту. Уточнений зміст понять "суб'єкт", "учасник" конфлікту. Серед основних елементів воєнно-політичного конфлікту центральним є суб'єкт конфлікту. Показана ієрархія суб'єктів конфлікту. Виділено два типи ієрархії суб'єктів конфлікту: сувора і несувора.

При суворій ієрархії домінують субординаційні відносини між суб'єктами. При несуворій — координаційні;

— показана залежність впливу суб'єктивного чиннику на процес зародження та протікання воєнно-політичного конфлікту від фізіологічних особливостей суб'єктів конфлікту, їх попереднього історичного досвіду, рівня комунікації та психологічної мотивації. Робиться висновок про те, що різні види суб'єктів володіють різною часткою об'єктивного та суб'єктивного в своїй поведінці;

— обґрунтована структура воєнно-політичного конфлікту, яка уявляє собою систему взаємопов'язаних елементів, основними з яких є: суб'єкт конфлікту, об'єкт конфлікту, засоби конфлікту, конфліктна свідомість, конфліктна діяльність, конфліктні відносини. Визначені специфічні риси, сутнісні властивості, функції її елементів, на основі яких створена змістовна класифікація засобів, суб'єктів і об'єктів конфлікту. До специфічних рис суб'єкту конфлікту належить активність, яка має місце тоді, коли є факт усвідомлення суб'єктом своєї участі в конфлікті. Суб'єкт воєнно-політичного конфлікту є також носієм конфліктної поведінки і конфліктних відносин. В ієрархії суб'єктів кожен з них відіграє різну роль в конфлікті. Найбільш могутній заряд активності в воєнно-політичному конфлікті має соціальний прошарок, у відношенні до якого соціальна група і політичний лідер виконують інтегративно-мобілізаційну і координаційно-управлінську функції. Сутнісними властивостями об'єкту конфлікту є його неподільність і дефіцитність. У воєнно-політичному конфлікті об'єктом, який має такі властивості, виступає політична влада. Специфічні сутнісні властивості засобів воєнно-політичного конфлікту полягають у їх придатності до ведення збройної боротьби. Введено в категоріальний апарат таке поняття, як "конфліктна свідомість" і доведена необхідність розгляду цього утворення як самостійного елементу структури воєнно-політичного конфлікту, в силу того, що воно, на відміну від інших елементів, являє собою духовне утворення і виконує в конфліктному процесі гносеологічну, аксеологічну, мотиваційну та інтегративну функції;

— розроблений новий підхід до визначення критеріїв типізації та класифікації воєнно-політичного конфлікту. Специфіка даного підходу полягає в передбаченні вибіру таких критеріїв, які б поєднували в собі: по-перше, найбільш загальну родову ознаку воєнно-політичного конфлікту; по-друге, характеризували б двосторонній процес взаємовідносин суб'єктів конфлікту; по-третє, розкривали особливості його внутрішніх зв'язків. Цей підхід полягає в розмежуванні формальної та змістовної класифікації. На підставі зазначеного підходу в якості основних

критеріїв типізації та класифікації військово-політичного конфлікту виступають: тип суб'єктів (сторін), ступінь їх організації і структурних відносин між ними, специфічні риси структурних елементів, а також особливості протікання конфліктного процесу. Визначено зміст понять "тип", "вид", "форма" військово-політичного конфлікту. Проведена змістовна класифікація сучасних військово-політичних конфліктів, яка передбачає характеристику їх різноманітності завдяки відображенню особливостей протікання конфліктного процесу: інтенсивності, ступеню ескалації, можливості його врегулювання, наслідків;

— складена інтегральна характеристика процесу виникнення військово-політичного конфлікту, до складу якої відноситься аналіз конфліктоутворюючих чинників, причин та умов в їх діалектичному взаємозв'язку. Конфліктоутворюючі чинники обумовлюють виникнення та загострення політичного протиріччя, яке є основою військово-політичного конфлікту. Ці чинники знаходяться в області тих сфер життя суспільства, що формують політику: економічній, соціальній, духовній. Конфліктоутворюючі чинники формують причину конфлікту, яка потім породжує виникнення самого військово-політичного конфлікту. Для виникнення конфлікту необхідні певні суб'єктивні та об'єктивні умови, котрі переводять його з потенційного стану в реальний. Інтегральну характеристику доповнює диференційна характеристика, відображаючи внутрішній механізм генезису військово-політичного конфлікту і висвітлюючи розвиток конфліктних процесів на кожній фазі його виникнення;

— доведено, що виникнення військово-політичного конфлікту є процес розгортання причинно-наслідкового ланцюга, кожна ланка якого призводить до утворення елементів конфлікту та замиканню їх один на одного в цілісну структуру на кінцевій фазі виникнення конфлікту. Кожній із ланок причинно-наслідкового ланцюга відповідають певні фази виникнення конфлікту, які характеризуються як "зародження військово-політичного конфлікту", "загострення напруженості", "загрозливий період", "військово-політична криза";

— встановлено, що процес виникнення військово-політичного конфлікту має якісні та кількісні характеристики, перша з яких розкривається через категорії можливості та дійсності, необхідності та випадковості, друга — через ймовірність;

— доведено, що особливості, гострота та форма протікання військово-політичного конфлікту визначаються поєднанням стратегій протидіюючих сторін, котре є внутрішньою причиною розвитку конфлікту. Визначено якісні характеристики та кількісні параметри збройної конфліктної взаємодії. До першого

з них належать ті якісні зміни, які відбуваються в самому процесі розвитку воєнно-політичного конфлікту: зміна його форм, переміна стратегій протиборствуючих сторін, їх воєнно-політичних цілей та військових планів, зміна співвідношення сил і характеру воєнно-політичних відносин. До кількісних параметрів відносяться два основних показники: тривалість протікання воєнно-політичного конфлікту та рівень його інтенсивності. При цьому розкриті функціональні залежності та закономірності їх зміни;

— розроблено підхід до визначення критеріїв рівня інтенсивності воєнно-політичного конфлікту, в якому за вихідне методологічне положення взято поняття "інтенсивність праці". При такому підході інтенсивність воєнно-політичного конфлікту буде визначатись характером воєнно-політичних цілей та рівнем напруженості бойових дій;

— виділені відмінні ознаки трьох основних якісних станів розвитку воєнно-політичного конфлікту: ескалації, кульмінації і деескалації, а також розкриті закономірності їх зміни;

— запропонований методологічний підхід дослідження впливу воєнно-політичного конфлікту на різні області соціальної дійсності, котрий поєднує діалектичний і функціональний методи пізнання. Дослідження, яке було проведене за допомогою зазначеного підходу, дозволяє стверджувати, що воєнно-політичний конфлікт є *багатофункціональним*. Його дія на різні сторони суспільного життя відрізняється за глибиною, масштабом, характером і спрямованістю, що дає підставу побудувати ієрархію функцій конфлікту, виділяючи в ній загальні, приватні та специфічні функції, які вказують на соціальне призначення воєнно-політичного конфлікту. Здійснюючи своє соціальне призначення, що полягає в зміні соціальної дійсності, воєнно-політичний конфлікт є притаманним суспільству явищем. Він існуватиме до того часу, поки потреба в соціальних змінах не буде реалізована за допомогою одних тільки політико-правових, ненасильницьких механізмів;

— визначення ієрархії функцій дало можливість вперше розкрити механізм реалізації воєнно-політичним конфліктом своєї ролі під час переходу системи політичних (соціальних) відносин від одного якісного стану до іншого. Даний механізм полягає в руйнуванні сталої системи політичних та соціальних відносин, переводі її в новий якісний стан за допомогою зміни балансу сил і інтересів протиборствуючих сторін у відповідності до їх матеріальних, духовних та військових ресурсів. Вказаний механізм, з одного боку, характеризує зміну структури соціальних (політичних) відносин, з іншого — темпи і спрямованість соціального розвитку;

— впроваджено критерій, на базі якого більш чітко визначені та розмежовані приватні і специфічні функції воєнно-політичного конфлікту, які мають вирішальний вплив на характер конкретних соціальних перетворень в конкретних сферах суспільного розвитку. Таким критерієм вважається вид такої сфери соціального середовища, на яку впливає конфлікт;

— визначені ключеві характеристики воєнно-політичного конфлікту, до яких належать: оцінка структурних елементів конфлікту, втрати, які понесли сторони під час конфлікту, масштаб, тривалість, інтенсивність та рівень розвитку конфлікту. На базі цих характеристик проводиться його діагностика і складається експертно-конфліктологічний моніторинг;

— розроблений та застосований підхід в оцінці воєнно-політичного конфлікту, котрий характеризується такими властивостями, як: комплексність, багатоаспектність, диференційованість. Такий підхід дозволяє враховувати як кількісні, так і якісні характеристики конфлікту;

— створена наукова технологія прогнозу воєнно-політичного конфлікту, яка уявляє собою систему взаємопов'язаних етапів, напрямків, процедур, правил та спеціальних методів прогнозування;

— при розробці методики врегулювання воєнно-політичного конфлікту був використаний комплексний підхід, в якому методи, засоби, процедури, етапи врегулювання ув'язані між собою у відповідності до логіки та закономірностей процесу розвитку конфлікту.

Науково-теоретичне та практичне значення дослідження визначається, в першу чергу, її новизною і сукупністю положень, які захищає автор. Його результати складають певну методологічну базу для подальшого дослідження такого соціального феномена, як конфлікт в цілому і воєнно-політичний конфлікт в особливості.

У висновках дисертації формуються наукові рекомендації, які сприяють більш глибокому розумінню причин та умов виникнення воєнно-політичних конфліктів, а також їх наслідків для післяконфліктного стану та соціального розвитку.

Результати дослідження містять технологію створення наукового прогнозу виникнення і розвитку воєнно-політичних конфліктів, на підставі якого здійснюється розробка експертних рекомендацій для прийняття оперативних рішень в кризових ситуаціях.

В той же час *науково-практичне значення роботи* виявляється ще в тому, що *матеріали дисертації*, її найважливіші положення і висновки:

— можуть впливати на удосконалення методології, загально-наукових та спеціальних методів пізнання таких галузей знання, як політологія і конфліктологія, полемологія, військова наука;

— можуть бути використані як теоретичні засади при розробці концепцій національної та міжнародної безпеки, зовнішньополітичних та військових стратегій, а також конкретних практичних рекомендацій і проектів щодо запобігання та врегулювання воєнно-політичних конфліктів;

— можуть бути достатньо повно використані в підготовці миротворчих сил, посередників, спостерігачів, співробітників дипломатичних служб;

— можуть бути втілені в навчальний процес вузів при вивченні деяких тем філософії, політології, соціології, міжнародних відносин, військових дисциплін. Це допоможе студентам глибше розібратися в сутності сучасних воєнно-політичних конфліктів, зрозуміти їх вплив на систему внутрішньополітичних та міжнародних відносин, на основні тенденції соціального розвитку.

Основний зміст і висновки дослідження апробовано автором в монографіях: "Феномен воєнно-політичного конфлікту в сучасній етнополітичній ситуації" (1995р.) і "Воєнно-політичний конфлікт. Проблеми теорії та соціальної практики" (1996р.). Окремі важливі аспекти дисертації були апробовані автором в цілій низці наукових статей і публікацій. Найсуттєвіші теоретико-методологічні положення були апробовані у виступах дисертанта на міжнародних наукових, науково-практичних конференціях та семінарах. Дисертант виступав з науковими доповідями, повідомленнями на: Міжнародній конференції "Європейська інтеграція і воєнно-політичні аспекти національної безпеки нових незалежних держав" /Мінськ, 1993/ на тему: "Загальне та особливе в підходах до забезпечення колективної і національної воєнної безпеки України"; Міжнародному науковому семінарі "Peacekeeping: Challenges in Europe and Eurasia" /Рим, 1993/ на тему: "The Military Element of Peacekeeping"; Міжнародному семінарі "Пострадянські відносини: конфлікти і співробітництво" /Київ, 1994/ на тему: "Воєнні конфлікти на терені СНД: джерела та рушійні сили розвитку"; Міжнародній науковій конференції "Central European Security, 1994 - a comparative analysis of the security policy concepts of the countries of the region" /Будапешт, 1994/ на тему: "The Security Concept and The Military Doctrine of Ukraine"; Міжнародному дослідницькому семінарі: "The U.S. National Security Apparatus: Formulating and Implementing U.S. Arms Control and Nonproliferation Policy" /Вашингтон, 1994/ на тему: "The International Security Organizations and the Partnership for Peace"; Міжнародній конференції "Безпека в

Європі: центральноевропейський компонент" /Київ, 1995/ на тему: "Миротворчість в СНД: проблеми і перспективи"; Міжнародній конференції "Предотвращение и разрешение конфликтов в бывшем Советском Союзе" /Москва, 1996/ на тему: "Региональные конфликты и политика Украины по укреплению стабильности в Восточной Европе"; Науковому міжнародному семінарі "Конфліктний потенціал України: джерела, структура, параметри національної безпеки" /Київ, 1996 / на тему: "Природа воєнно-політичних конфліктів на терені СНГ".

Висновки та ідеї дисертації використовувались автором при його безпосередній участі в розробці Воєнної Доктрини України, концепцій видів Збройних Сил, науково-дослідницьких праць, пов'язаних з аналізом воєнно-політичного становища. Матеріали дисертації пройшли апробацію при підготовці автором експертних рекомендацій і аналітичних матеріалів для переговорів щодо розв'язання проблеми Чорноморського флоту.

Ідеї дисертації були використані автором в ході навчального процесу в Київському вищому військово-морському училищі та Інституті міжнародних відносин.

Дисертація обговорювалась у Національному інституті стратегічних досліджень України, отримала позитивну оцінку і рекомендована для захисту в спеціальній Раді з політичних наук.

Структура дисертації. Для досягнення поставлених цілей і задач дослідження необхідно було в руслі нового методологічного підходу дослідити сутність воєнно-політичного конфлікту, його структуру та відміни (глава I), що дозволило перейти до розгляду генезису воєнно-політичного конфлікту, закономірностей його розвитку і впливу на політичні і соціальні процеси в суспільстві (глава II), на підставі чого стало можливим створення методики оцінки, прогнозування та врегулювання досліджуємого явища (глава III). Такий підхід визначив структуру роботи. Вона складається з вступу, трьох глав (9 параграфів), заключення і бібліографії.

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтований вибір теми дисертації, її актуальність і ступінь наукової розробленості, формулюються ціль і задачі дослідження, наукова новизна і положення, які автор виносить на захист, а також викладається науково-теоретична та практична значущість дисертаційного дослідження та результати його апробації.

В першій главі *"Методологічні аспекти аналізу воєнно-політичного конфлікту"* розглядається сутність і структура

воєнно-політичного конфлікту, питання його типізації і класифікації.

В першому параграфі *"Методологічні основи визначення поняття "воєнно-політичний конфлікт"* з'ясовуються сутнісні ознаки воєнно-політичного конфлікту у взаємозв'язку його політичної та військової сторін, окреслюється зміст поняття "воєнно-політичний конфлікт" та його місце серед інших політологічних та філософсько-соціологічних категорій.

За вихідне поняття для визначення сутності воєнно-політичного конфлікту береться "соціальний конфлікт", головною сутнісною ознакою якого, на думку автора, є форма соціальної взаємодії, в якості якої виступає антагоністичне протиріччя. Антагоністичне протиріччя розглядається як боротьба протилежностей, які знаходяться в рамках їх єдності. На підставі цього методологічного положення визначається зв'язуюча ланка, завдяки якій боротьба протиборствующих сторін утворює воєнно-політичний конфлікт як єдине ціле. Такою ланкою є політична влада. Стан неподільності політичної влади — основна системоутворююча ознака воєнно-політичного конфлікту.

Боротьба протиборствующих сторін є двосторонній процес їх протидії, який характеризується просторно-часовою та силовою величиною.

Далі в параграфі аналізуються поняття: "збройне насильство", "засоби збройного насильства", "засоби збройної боротьби", "військова організація", "збройні сили", "військова сила", "воєнна могутність", "військовий потенціал", "воєнна політика", "війна", "воєнний конфлікт", "збройний конфлікт", "міжнародний конфлікт", "міжнародний збройний конфлікт", "політичний конфлікт", на підставі чого окреслюється зміст поняття "воєнно-політичний конфлікт" та визначається його місце серед зазначених категорій.

З'ясовується, що воєнно-політичний конфлікт має дві сторони специфічної сутності: політичну та воєнну.

Провідне місце у цьому взаємозв'язку належить політичній стороні. Політичне протиріччя, в свою чергу, є становим хребтом, основною закономірністю воєнно-політичного конфлікту. Саме в ньому знаходиться джерело конфлікту, його внутрішня енергія, заряд інтенсивності протиборства. Політика пронизує всі аспекти збройної боротьби у воєнно-політичному конфлікті: цілі, засоби, масштаби і напрямки її протікання.

В той же час воєнна сторона конфлікту є реальне втілення політичної сторони його сутності, без якої остання не може бути реалізованою.

Збройна боротьба у воєнно-політичному конфлікті являє собою різноманітні процеси втілення сутності політичного протиріччя в специфічних предметних формах.

Воєнна сторона втілює окремі безпосередні специфічні аспекти розгортання і розв'язання політичного протиріччя в процесі еволюції воєнно-політичного конфлікту, граючи на тому чи іншому етапі певну роль.

Воєнно-політичний конфлікт — це не тільки вид протиріччя, але й його стан, стан відносин між протиборствующими сторонами, який характеризується взаємною ворожістю, непримиренністю позицій, напруженістю.

Така непримиренність сторін призводить до того, що протиріччя, яке неспроможне розв'язатись на низьких стадіях свого розвитку, досягає вищого ступеню гостроти та зрілості. Воєнно-політичний конфлікт в цьому відношенні являє собою вищу стадію розвитку політичного протиріччя, таку стадію, коли його розв'язання вже не може бути досягнуте за допомогою мирних шляхів і засобів.

За умов найбільшої гостроти відносин, несумісництва, ворожості інтересів та дій протиборствующих сторін відсутнє підґрунтя для компромісного розв'язання протиріччя. При такій ситуації поле можливостей несилкових, ненасильницьких методів розв'язання конфлікту звувається до нуля, до необхідності взаємного втручання, взаєморуйнування, нанесення матеріальних та духовних втрат аж до фізичного знищення один одного. Реалізація інтересів тут досягається не шляхом взаємного узгодження своїх інтересів з інтересами протилежної сторони та пошуку взаємсприйняттого рішення, а шляхом придушення і руйнування, знищення ресурсів, намірів і дій іншої сторони і отримання за рахунок цього односторонніх переваг.

Характерною рисою розв'язання протиріччя у такий спосіб є силова складова. Найбільш дієвою руйнівною силою є військова сила. Тому в воєнно-політичному конфлікті вона виступає як основний засіб розв'язання протиріччя.

Застосування такого радикального засобу прискорює темп та глибину розв'язання політичного протиріччя. Внаслідок воєнно-політичного конфлікту у відносинах між суб'єктами відбуваються докорінні якісні зміни. Напрямок цих змін залежить від результатів боротьби, наслідків конфлікту для кожної із сторін.

Другий параграф — *"Структурний аналіз воєнно-політичного конфлікту"* присвячений з'ясуванню структурних елементів воєнно-політичного конфлікту, їх специфічних рис, аналізу особливостей засобу їх взаємозв'язків, а також виявленню гольовної ланки в структурі конфлікту.

В структурно-змістовному плані воєнно-політичний конфлікт уявляє собою систему взаємопов'язаних елементів, основними з яких є: суб'єкт конфлікту, об'єкт конфлікту, засоби конфлікту, конфліктна свідомість, нормативна основа, конфліктна діяльність, конфліктні відносини. Центральне місце серед зазначених елементів належить суб'єкту конфлікту. Саме він є носієм конфліктної свідомості, конфліктної поведінки та конфліктних відносин. В якості суб'єкту воєнно-політичного конфлікту можуть виступати: індивід, соціальна група, соціальний прошарок, політична організація. Між ними виникає певна ієрархія, яка в залежності від типу взаємозв'язків може бути суворою і несуворою.

В параграфі дається перелік властивостей, які характеризують об'єкт конфлікту. Серед них: неподільність, високий рівень значущості об'єкта для суб'єкта, дефіцитність.

У воєнно-політичному конфлікті об'єктом, якому притаманні ці властивості, є *політична влада*, а також сфери її розповсюдження.

Підґрунтям для розгляду "конфліктної свідомості" в якості окремого елементу є те, що вона відіграє в структурі воєнно-політичного конфлікту ряд специфічних функцій: гносеологічну, аксеологічну, мотиваційну та інтеграційну.

Зміст конфліктної свідомості складають такі компоненти, як: воєнно-політичні інтереси — образ ворога — воєнно-політичні цілі і завдання. Дається їх розгорнута характеристика.

Велика увага приділена засобам воєнно-політичного конфлікту. В роботі приводиться аналіз їх властивостей та залежностей від інших елементів конфлікту.

В сукупності своїх складових засоби воєнно-політичного конфлікту мають якісні відмінні особливості в порівнянні з іншими засобами, які використовуються в соціальних або політичних конфліктах. У воєнно-політичному конфлікті можуть використовуватись різні політичні, дипломатичні та економічні засоби, але в якості основної складової засобів воєнно-політичного конфлікту виступає військова сила.

Саме військова сила у воєнно-політичному конфлікті є основним засобом, який веде найкоротшим шляхом до мети. При цьому її використання зовсім не означає відмову від застосування інших засобів. Разом із зміною конкретної обстановки змінюється і ступінь ефективності різних засобів. Це змушує застосовувати не тільки воєнні, але й мирні засоби досягнення мети. Пріоритет тих чи інших засобів залежить також від фази розвитку конфлікту, хоча в цілому мирні засоби у воєнно-політичному конфлікті відіграють другорядну, підлеглу роль.

Всебічного висвітлення отримали в дисертації також такі елементи структури воєнно-політичного конфлікту, як конфліктна діяльність та конфліктні відносини.

Конфліктна діяльність є елемент, який виявляє конфлікт, робить його очевидним. Поява цього елемента в структурі воєнно-політичного конфлікту означає його початок.

Як елемент структури воєнно-політичного конфлікту, конфліктна діяльність виконує певну функціональну роль у відношенні до інших елементів. Конфліктна діяльність є проявом активності суб'єкту, реалізація його можливостей.

Конфліктна діяльність має свої специфічні риси. Вони виявляються в цілях, предметах, засобах, способах, спрямованості та її характері.

Конфліктна діяльність порушує конфліктні відносини, тобто такі відносини між суб'єктами, які складаються з приводу дефіцитного і неподільного об'єкту конфлікту — політичної влади та її атрибутів.

Конфліктні відносини є формою взаємодії сторін. Саме вони надають воєнно-політичному конфлікту цілісний, системний характер. В конфліктних відносинах знаходять своє оформлення і вираження не тільки самі елементи структури воєнно-політичного конфлікту, але й способи їх взаємозв'язку. В конфліктних відносинах відображується взаємообумовленість ліній поведінки суб'єктів конфлікту, яка визначає форми, інтенсивність, масштаби і тривалість воєнно-політичного конфлікту.

В третьому параграфі — *"Типологія воєнно-політичного конфлікту"* — дається обґрунтування типізації та класифікації воєнно-політичних конфліктів.

На початку параграфа приведена характеристика марксистсько-ленінського та сучасного підходів щодо типізації конфліктів, висвітлюються їх переваги та недоліки. Автором запропоновано новий підхід у розв'язанні проблеми, поставленої в даному параграфі. Цей підхід полягає в розмежуванні формальної і змістовної класифікації воєнно-політичних конфліктів.

Формально класифікація здійснюється, перш за все, по суттєвих, родових ознаках та критеріях воєнно-політичного конфлікту. Виходячи з того, що в основі воєнно-політичного конфлікту знаходиться політичне протиріччя, в якості критеріїв типізації використані внутрішні чинники, котрі визначають це протиріччя: тип сторін (суб'єктів), рівень їх організації і структурних відносин між ними. Згідно з цим критерієм воєнно-політичні конфлікти поділяються на чотири основних типи: внутрішні симетричні, внутрішні асиметричні, зовнішні

симетричні, зовнішні асиметричні. Оскільки тип протиріччя визначається не тільки його соціальною природою, але й тим предметом, з приводу якого воно складається, то соціальна типізація доповнюється предметною типізацією. В політичній сфері протиріччя складаються з приводу різних предметів, виходячи з яких виділяються шість предметних типів воєнно-політичних конфліктів: територіальний, соціальний, економічний, державно-інституційний, ідеологічний, культурний.

Змістовна класифікація здійснюється через такі поняття, як "вид", "рід", "форма" воєнно-політичного конфлікту. Видова класифікація воєнно-політичних конфліктів побудована на відмінних ознаках елементів конфлікту. Згідно з цим критерієм автор виділяє тотальні і обмежені, наступальні і оборонні, маневрені, позиційні конфлікти. Рід воєнно-політичного конфлікту дозволяє класифікувати конфлікти за воєнно-політичною спрямованістю дій кожної з протистоячих сторін, згідно з чим можуть бути загарбницькі конфлікти і конфлікти, спрямовані на захист територій, населення, економічних ресурсів, атрибутів політичної влади тощо.

Форми воєнно-політичного конфлікту виражають особливості взаємодії протистоячих сторін. Виділяються форми прояву і форми існування конфлікту. До перших належать приховані (латентні) і явні. Основними формами існування воєнно-політичного конфлікту є: війна, агресія, партизанська боротьба, військові акції, воєнна блокада, збройний терор, військовий переворот, демонстраційні дії.

Важливими характеристиками протікання воєнно-політичних конфліктів є їх інтенсивність та масштаб. За першою характеристикою вони поділяються на конфлікти високої, середньої та низької інтенсивності. За масштабом воєнно-політичні конфлікти бувають: світові, регіональні та локальні.

В залежності від часу протікання воєнно-політичні конфлікти можна поділити на тривалі і короткострокові. І нарешті, за своїми наслідками воєнно-політичні конфлікти бувають успішними і невдалими. Успішними вважаються ті конфлікти, в результаті яких досягнута перемога над противником, повна або часткова реалізація поставлених цілей. Конфлікт класифікується як невдалий, коли сторона внаслідок конфлікту не змогла досягти поставленої мети, визнає свою поразку і змушена капітулювати.

Друга глава дисертації *"Воєнно-політичний конфлікт як процес"* — присвячена аналізу чинників, які визначають виникнення воєнно-політичного конфлікту, особливостей конф-

ліктної взаємодії на різних стадіях розвитку конфлікту та його впливу на суспільство.

В першому параграфі *"Генезис воєнно-політичного конфлікту"* — дається визначення конфліктуотворюючих чинників та передумов виникнення воєнно-політичного конфлікту, виявляється внутрішній механізм його генезису.

Виникнення воєнно-політичного конфлікту пов'язано з досить складним переплетенням генетичних зв'язків, які мають різний характер впливу і різну тривалість дії. Виходячи з цього положення автор вважає за доцільне всі передумови, котрі впливають на виникнення воєнно-політичного конфлікту, розділити на три основних рівня і визначити через такі поняття, як "чинники", "причини", "умови". До чинників належать ті з передумов, дії яких призводять до формування конфлікту, але не породжують його. Вони знаходяться в області сфер суспільного життя, формуючих політику: економічній, соціальній, духовній. Під впливом цих чинників формуються причини конфлікту, безпосередньо породжуючі сам конфліктний процес. В якості останніх виступають зміни відносин між суб'єктами воєнно-політичного конфлікту з приводу об'єкту конфлікту, а також зміни їх стану в системі політичної влади.

Для виникнення воєнно-політичного конфлікту необхідний також повний набір об'єктивних та суб'єктивних умов, котрі не тільки переводять конфлікт з потенційного стану в реальний, але й визначають форми його виникнення.

В роботі аналізуються декілька підходів до визначення умов воєнно-політичного конфлікту. Головна проблема, пов'язана з віднесенням передумов до причин чи умов, полягає у виявленні критеріїв відмін між ними. Більшість авторів відрізняють причину від умов за характером передумов. Передумови, які складають причину виникнення воєнно-політичного конфлікту, мають активний характер дії. Умови сприяють виникненню воєнно-політичного конфлікту, але самі по собі вони його не породжують.

Суб'єктивні умови пов'язані з поведінкою лідерів конфліктних груп, з орієнтаціями соціальних верств, які беруть участь у воєнно-політичному конфлікті. Такі умови мають місце в свідомості суб'єктів конфлікту і можуть не співпадати з об'єктивним ходом розвитку подій.

Об'єктивні умови виникнення воєнно-політичного конфлікту складаються внаслідок значних змін воєнно-стратегічної та геополітичної ситуації, докорінних змін в суспільному житті, державно-політичному устрої країни, системі міждер-

жавних, зовнішньополітичних та воєнно-політичних відносин. Такі умови, на відміну від суб'єктивних, практично не підлягають оперативному регулюванню.

В дисертації підкреслюється, що виникнення воєнно-політичного конфлікту є процес розгортання причинно-наслідкового ланцюга, кожна ланка якого призводить до утворення елементів конфлікту та замиканню їх один на одного, складаючи цілісну структуру на кінцевій ланці цього процесу. Інакше кажучи, цей процес має два етапи: 1) прихований (латентний), коли відбувається зародження елементів конфлікту; 2) явний, коли ці елементи утворюють цілісну структуру воєнно-політичного конфлікту, новий якісний рівень розвитку політичного протиріччя.

Етапи, в свою чергу, складаються з чотирьох фаз, на протязі яких діють ті чи інші причинно-наслідкові зв'язки. Вони характеризуються як "зародження воєнно-політичного конфлікту", "загострення напруженості", "загрозливий період", "воєнно-політична криза".

Процес виникнення воєнно-політичного конфлікту має кількісну та якісну характеристики, перша з яких розкривається через діалектику категорій можливості і дійсності, необхідності і випадковості, друга — через ймовірність. В параграфі викладений повний набір цих характеристик.

Другий параграф — *"Динаміка воєнно-політичного конфлікту"* — присвячений аналізу особливостей та закономірностей конфліктної взаємодії протиборствуючих сторін на різних стадіях розвитку воєнно-політичного конфлікту.

В дисертації підкреслюється, що саме застосування збройної сили є головною ознакою і основним змістом процесу подальшого розвитку воєнно-політичного конфлікту після його виникнення, ознакою його початку.

Двосторонній процес реалізації протиборствуючими сторонами своїх інтересів в конфлікті за допомогою застосування збройної сили характеризується як "збройна конфліктна взаємодія". Спрямованість дій кожної із сторін в конфлікті виражається через поняття *"стратегія"*. Вибір стратегій дій протиборствуючих сторін знаходиться в прямій залежності від їх цілей та засобів. Виходячи з цілей, які переслідуються протиборствуючими сторонами в конфлікті, та наявних ресурсів, а також рівня зазіхань, автор виділяє і дає характеристику трьом основним типам стратегій: "яструба" (радикальний), "страуса", "стратегія контрольованої ескалації".

Оскільки спрямованість і характер дій протиборствуючих сторін виражається в стратегії, то збройна конфліктна

взаємодія становить взаємодію стратегій протиборствуючих сторін. Процес збройної конфліктної взаємодії має свою якісну та кількісну характеристику, яка визначається рядом функціональних залежностей та закономірностей.

Якісну характеристику репрезентують ті якісні зміни, які відбуваються в процесі розвитку воєнно-політичного конфлікту: зміна форм конфлікту, зміна стратегій протиборствуючих сторін, їх цілей і військових планів, зміна співвідношення сил і характеру воєнно-політичних відносин.

В процесі розвитку воєнно-політичного конфлікту виявляються три його якісно відмінних етапи: ескалація, кульмінація і деескалація.

Стадія ескалації характеризується різким посиленням інтенсивності збройного протиборства, збільшенням його масштабу, нарощуванням угруповань та розширенням арсеналу сил і засобів збройної боротьби. Аналіз діючих на стадії ескалації чинників дозволяє виділити ряд закономірностей розвитку ескалації, які дозволяють стверджувати про її залежність від рівня зазіхань протиборствуючих сторін, їх стратегій, виду озброєнь, співвідношення сил, форми та інтенсивності конфлікту.

Стадія кульмінації відповідає максимальному напруженню зусиль, розмаху збройного протиборства та рівню інтенсивності конфлікту.

Кульмінаційна стадія може мати розмиті часові рамки, відбуватися протягом декількох годин або бути порівняно розтягнутою (від декількох тижнів до декількох місяців).

Понад усе вона характеризує перехід воєнно-політичного конфлікту в новий якісний стан, на новий етап його розгортання — етап розв'язання.

Основною ознакою цього нового якісного стану, при всій його невизначеності і напруженості, є досягнення докорінного зламу в ході збройного протиборства, який визначає досить реальні контури наслідків конфлікту.

Стадія деескалації уявляє собою період якісної трансформації воєнних засобів і методів розв'язання воєнно-політичного конфлікту в переважно невоєнні. При цьому існує ряд охарактеризованих в роботі закономірностей деескалації конфлікту.

При існуванні можливості досягти тотальної військової перемоги, бойові дії в цей період спрямовані на кінцевий підірив здатності противника чинити збройний опір і досягнення кінцевих військових та політичних цілей воєнно-політичного конфлікту.

В разі, коли така можливість у протиборствующих сторін відсутня, збройне протиборство використовується ними з метою створення сприятливіших умов для "торгівлі" на переговорах. Останні, в свою чергу, покликані політично та юридично закріпити досягнуті воєнні успіхи (або поразку).

Однак і в першому і в другому випадках для здійснення деескалації необхідно прийняти політичне рішення. При варіанті тотальної військової перемоги або поразки прийняття такого рішення є не більш, ніж констатація того становища, що склалося. В другому випадку передумовами для прийняття такого рішення можуть бути: намагання запобігти можливих негативних наслідків збройної боротьби, усвідомлення нецільності подальшого продовження збройного протиборства, виснаження ресурсів сторін або занадто висока вартість військової перемоги. Зазначені чинники сприяють деескалації воєнно-політичного конфлікту.

До кількісних параметрів належать тривалість та рівень інтенсивності воєнно-політичного конфлікту. В параграфі характеризуються три основних рівні інтенсивності воєнно-політичного конфлікту, а також закономірності їх зміни.

Дисертант підкреслює, що завдяки логіці розвитку воєнно-політичного конфлікту його результат може бути *багато-варіантним*, в залежності від чого розв'язання конфлікту буває повним і частковим.

Але незважаючи на це, найтипівішими є три варіанти результату воєнно-політичного конфлікту.

1-й варіант — "виграв-програв". Такий варіант передбачає повну військову перемогу за однією з сторін і поразку іншої сторони. Однак, при цьому варіанті повністю не реалізують своїх інтересів ні та сторона, що програла, ні та, яка стала переможцем. Адже перемога коштує певних, часом досить значних, жертв, а це не переслідується інтересами жодної з протиборствующих сторін.

2-й варіант — "програв-програв". Цей варіант, при якому обидві сторони несуть настільки великі втрати у збройній боротьбі, що вартість результату конфлікту виявляється значно більшою за ціну бажаних завоювань.

3-й варіант — "виграв-виграв" Такий варіант є наслідком компромісу між протиборствующими сторонами, коли їх цілі та інтереси не реалізуються повністю, але кожна з них щось виграє. Компроміс досягається на основі балансу сил, який склався внаслідок збройного протиборства, що дає підстави протиборствующим сторонам досягти взаємоприйнятної угоди і не вважати себе переможеним.

Зазначені варіанти результату воєнно-політичного конфлікту по-різному впливають на його розв'язання, яке може бути повним або частковим.

В третьому параграфі — "Функції воєнно-політичного конфлікту" — досліджується механізм дії воєнно-політичного конфлікту на політичні та соціальні відносини в суспільстві, визначається його роль і функції в системі цих відносин, а також розглядається вплив зазначеного явища на темпи та спрямованість суспільного розвитку.

В роботі приведені погляди на проблему впливу конфліктів на суспільний розвиток, представників і прибічників двох теорій: діалектичної теорії конфлікту та теорії конфліктного функціоналізму. Високий рівень абстракції цих теорій не дозволяє виділити специфіку впливу наслідків конфлікту на різні сфери соціального буття.

Вихід з цієї ситуації автор вбачає в застосуванні методологічного підходу, який би поєднував ряд приведених нижче ґносеологічних вимог.

1. Такий підхід, на відміну від теорії конфліктного функціоналізму і діалектичної теорії конфлікту, має бути позбавлений аналітичної односторонності при оцінці впливу конфлікту на соціальну систему. Він повинен передбачати розгляд всіх функцій конфліктного процесу у взаємозв'язку, де і позитивна і руйнівна функції, доповнюючи одна одну, склали б єдиний механізм впливу конфлікту на соціальне середовище.

2. За своїм змістом такий підхід має бути функціональним. Поняття функції найбільш вагомо віддзеркалює зворотний зв'язок конфлікту з соціальним середовищем, його вплив на суспільство.

Більш за те, в контексті функціонального підходу може бути розв'язана ще одна важлива проблема — визначення критерія цінності перемоги у воєнно-політичному конфлікті, так як традиційний критерій не завжди окреслює справжню цінність перемоги. Загальні наслідки воєнно-політичного конфлікту можуть виявити значно глибший вплив на історичний процес, ніж сама військова перемога над противником.

3. Зазначений підхід передбачає аналіз функцій воєнно-політичного конфлікту в різних сферах соціального буття, насамперед тих, на які він спричиняє найбільший вплив: сфера військової справи, політики, матеріальна та духовна сфера суспільства, процес суспільного розвитку в цілому.

Аналіз впливу наслідків воєнно-політичного конфлікту на сфери, темпи та спрямованість суспільного розвитку дозволяє констатувати його *багатофункціональність*. Це дає змогу побу-

дувати ієрархію функцій воєнно-політичного конфлікту, яка складається з загальних, часткових та специфічних функцій.

Загальна функція полягає в зміні соціальної дійсності. Під впливом воєнно-політичного конфлікту найбільш докорінні, якісні перетворення відбуваються в тих сферах суспільства, де він безпосередньо зароджується і розвивається: в сфері політики і військової справи.

В дисертації зазначається, що воєнно-політичний конфлікт реалізує своє соціальне призначення в тих ситуаціях, коли потреба в соціальних змінах не може бути реалізованою при використанні політико-правових механізмів, коли політичні відносини не можуть бути врегульовані, а політичні інтереси і цілі досягнуті за допомогою мирних політичних засобів.

Загальна функція вказує на головну тенденцію, основну закономірність впливу воєнно-політичного конфлікту на суспільство, але вона не розкриває самого змісту цього процесу. Зміст загальної функції виявляється через ряд часткових функцій воєнно-політичного конфлікту.

Часткові функції вказують на вплив воєнно-політичного конфлікту на характер, темпи та спрямованість соціальних змін. До цієї групи функцій належать: функція радикалізації відносин, регулятивна функція, функція рівноваги. Їх дія полягає в руйнуванні сталої системи політичних відносин, переводі їх в новий якісний стан з новою рівновагою балансу сил, інтересів і влади. До зазначеної групи функцій відносяться також інтеграційна, дезінтеграційна, позитивна, негативна, конструктивна, деструктивна функції.

Специфічні функції проявляються в сфері військової справи і в сфері політики. В сфері військової справи воєнно-політичний конфлікт виконує функцію перевірки ефективності засобів збройної боротьби і функцію стимулятора розвитку озброєнь, військової техніки та засобів їх застосування.

Серед специфічних функцій воєнно-політичного конфлікту в сфері політики найбільш важливими, на думку автора, є: функція каталізатора політичних процесів, функція врегулювання політичної влади, функція стимулятора і функція розрядки політичної напруженості, адаптивна функція.

Реалізуючи в загальносоціологічному плані функцію розв'язання політичних протиріч, воєнно-політичний конфлікт спричиняє вирішальний вплив не тільки на політичні процеси, але й здатний призводити до загальних незворотних змін в соціальному та природному середовищі, в сфері духовного і матеріального життя суспільства.

Третя глава — *"Методологія оцінки, прогнозування та врегулювання воєнно-політичного конфлікту"* — присвячена пошуку пізнавальних прийомів та операцій, обґрунтуванню технології та розробці спеціальних методик, які б дозволили: отримати повну інформацію та дати об'єктивну оцінку воєнно-політичному конфлікту, передбачити ймовірність його виникнення та хід розвитку, мінімізувати можливу шкоду, ефективно врегулювати та нейтралізувати конфліктний процес.

В першому параграфі — *"Діагностика воєнно-політичного конфлікту"* — мова йде про методи, процедури та технологію діагнозу конфлікту.

В дисертації виділяється три етапи діагнозу конфлікту: опис, пояснення та оцінка. На початку параграфу дається характеристика цілої низки труднощів в отриманні об'єктивної інформації та вимог до опису воєнно-політичного конфлікту. Далі окреслюються ключеві характеристики воєнно-політичного конфлікту, до яких відносяться його структурні елементи, адже саме вони становлять основний зміст конфлікту. Першу групу таких характеристик складає опис суб'єктів і учасників конфлікту; другу — інформація про об'єкт або предмет конфлікту. Третю групу складають цільові характеристики. При описі цих характеристик звертається увага на такі показники, як декларовані офіційним керівництвом і недекларовані, але реалізовані політичні та воєнні цілі. Четверта група пов'язана з характеристикою шляхів та засобів досягнення цілей. Основна увага в цій групі характеристик приділяється військовим засобам. Кінцеву групу характеристик складають збитки та втрати, які сторони несуть під час конфлікту.

Зазначені групи характеристик дають можливість описати конфлікт в статичному стані. Критично оцінюючи модель "біхейвіорального простору" К.Боулдінга для воєнно-політичного конфлікту автор пропонує застосувати конкретно-історичний підхід та ситуаційний метод. Для прикладу наводиться опис чеченського конфлікту із застосуванням зазначених методів.

Пояснення конфлікту здійснюється на підставі аналізу причинних зв'язків, які обумовлюють його виникнення та розвиток. Далі в кожному з причинних зв'язків виділяються чинники, конкретні причини, умови та привід, які формують конкретну ситуацію. Отже при поясненні конфлікту складається конкретний ситуаційний ряд, який поєднується з ланцюгом, що утворюється з ланок причин конкретної ситуації.

Дисертантом запропонований новий підхід щодо оцінки воєнно-політичного конфлікту. Він характеризується такими

властивостями, як комплексність, багатоаспектність, диференційованість. Такий підхід передбачає кількісно-якісну оцінку воєнно-політичного конфлікту. Критеріями кількісної оцінки зовнішньої сторони воєнно-політичного конфлікту є: масштабність, тривалість, інтенсивність; внутрішньої — співвідношення сил і засобів протиборствующих сторін, а також обсяг завданої шкоди. Критеріями якісної оцінки є аспекти, які відбивають ті області соціальної дійсності, на які воєнно-політичний конфлікт справляє найбільший вплив, і впливу яких в найбільшій мірі підлягає. На основі цього критерію комплексний підхід в оцінці воєнно-політичного конфлікту включає типологічну, політичну, воєнну, правову, моральну та аксеологічну оцінки.

Першочерговою та найбільш узагальнюючою є типологічна оцінка, у відповідності до якої воєнно-політичний конфлікт оцінюється: за ієрархією суб'єктів (як внутрішній симетричний, внутрішній асиметричний, зовнішній симетричний, зовнішній асиметричний), за предметом конфлікту (як економічний, соціальний, територіальний, державно-інституційний, ідеологічний, культурний). Для прикладу в роботі дається оцінка двох різнотипних воєнно-політичних конфліктів: чеченського та конфлікту в Перській затоці.

Політична оцінка воєнно-політичного конфлікту дається з точки зору інтересів тих політичних організацій і політичних сил, які формують і реалізують політику. Оскільки в суспільстві діють декілька впливових сил, інтереси яких мають різну спрямованість, то і політична оцінка конфлікту буде багатозначною. Вона висловлюється в згоді чи незгоді з тією воєнно-політичною лінією конфліктної поведінки і тими діями, які здійснює керівництво держави, лідери протиборствующих сторін у воєнно-політичному конфлікті. Політичні сили в залежності від ступеню збігу і реалізації своїх інтересів можуть давати позитивну чи негативну оцінку воєнно-політичного конфлікту.

Важливим видом якісної оцінки воєнно-політичного конфлікту є оцінка його військових аспектів. Така оцінка передбачає аналіз воєнно-стратегічних цілей і задач протиборствующих сторін та видів зброї, яка застосовується ними, видів військових організацій, котрі ведуть збройну боротьбу, складу, стану, положення і характеру дій збройних угруповань протиборствующих сторін, їх сильних та слабких сторін, стану та ступеню використання матеріальних і людських ресурсів, видів та форм бойових дій.

До цих аспектів належить також оцінка тактичної, оперативної і стратегічної обстановки в районі, регіоні або на театрі

військових дій, оцінка загального співвідношення сил збройних угруповань протиборствуючих сторін і оцінка співвідношення сил в зоні бойових дій і на головному напрямку, оцінка нанесеної і понесеної втрати, оцінка ступеню відповідності результатів бою, битви, операції їх цілям і завданням.

Критеріями правової оцінки військово-політичного конфлікту є норми і принципи міжнародного права. Посилання на міжнародне право при правовій оцінці доцільне тому, що військово-політичний конфлікт за своїм впливом і наслідками, як правило, виходить за межі національного законодавства.

Моральна оцінка військово-політичного конфлікту дається на підставі єдиного критерію — вимог загальнолюдської моралі. Ця оцінка виявляється в схваленні або засудженні військово-політичного конфлікту, дій протиборствуючих сторін, при якому встановлюється відповідність або невідповідність мотивів їх поведінки до загальнолюдських моральних вимог. Зміст зазначених оцінок виявляється в категоріях добра, зла, справедливості, несправедливості.

Внаслідок багатогранності вчинків суб'єктів конфлікту дати точну моральну їх оцінку занадто складно. Тому вона проводиться, як правило, по усередненій лінії поведінки тієї чи іншої сторони в конфлікті. Найчастіше вона залежить від того, хто був ініціатором військово-політичного конфлікту.

З моральною оцінкою пов'язана ще більш соціально значима аксеологічна оцінка військово-політичного конфлікту. До цього часу така оцінка не застосовувалась у відношенні до аналізу війн і військово-політичних конфліктів. Необхідність її застосування диктується зростанням впливу військово-політичного конфлікту на процес суспільного розвитку. В основу цієї оцінки може бути покладена система цінностей, за яку воюють протиборствуючі сторони у військово-політичному конфлікті.

Критеріями аксеологічної оцінки повинні бути найбільш значущі для суспільного розвитку групи цінностей: людина — нація — держава. Людство на різних етапах свого розвитку віддавало перевагу тій або іншій з них.

Були епохи, коли в ім'я однієї віддавались в жертву інші цінності. Тому абсолютизація кожної цінності окремо не може бути критерієм позитивної оцінки військово-політичного конфлікту. Така позитивна оцінка може бути тільки в тому разі, коли у військово-політичному конфлікті переслідуються всі три із зазначених цінностей, при цьому вони не протиставляються одна одній.

Як висновок в дисертації зазначається, що якісна оцінка характеризує три основні аспекти військово-політичного

конфлікту: сутнісний — через політичну оцінку; змістовний — через воєнну оцінку; загальносоціологічний — через типологічну, правову, моральну та аксеологічну оцінки.

Другий параграф — *"Прогностика воєнно-політичного конфлікту"* — присвячений аналізу об'єктивної основи прогнозування, розробці та визначенню вимог, правил, методів, змісту і основних напрямків прогнозування воєнно-політичних конфліктів, а також уточненню порядку та етапів складання прогнозу.

Об'єктивною основою прогнозу воєнно-політичного конфлікту є політичне протиріччя, котре складається з багатьох причинно-наслідкових зв'язків. На різних стадіях розвитку воєнно-політичного конфлікту діють різні причинно-наслідкові зв'язки, які визначають в своїй сукупності тенденції його розвитку і формуються відповідними чинниками, на основі яких складається прогноз. При урахуванні всього комплексу чинників важливо визначити чинник або групу чинників, котрі справляють найбільш значний вплив на процес розвитку воєнно-політичного конфлікту. На підставі зазначених чинників шляхом їх структурізації будується *прогностична модель воєнно-політичного конфлікту*, що дає змогу перейти до другого, заключного, власне прогнозного етапу.

Основне завдання цього етапу полягає в окресленні списку ймовірних сценаріїв розвитку воєнно-політичного конфлікту, після чого дається оцінка їх ймовірності, а також в розробці альтернативних варіантів і складанні узагальненого сценарію.

Отже, побудова прогностичної моделі і складання найбільш ймовірних сценаріїв становить єдину технологію прогнозу конфлікту.

Важливу сторону прогнозування складає змістовна характеристика прогнозу, яка зводиться до чотирьох основних напрямків:

прогнозування ймовірності виникнення воєнно-політичного конфлікту;

прогнозування ймовірних варіантів поведінки кожної із сторін протягом розвитку конфлікту;

прогнозування варіантів розвитку воєнно-політичного конфлікту;

прогнозування його результатів і наслідків.

При цьому для кожного із напрямків автор визначає найбільш доцільні методи прогнозування. Для першого та другого напрямку таким методом може бути метод кількісного аналізу, метод кон'юнктурних обстежень, метод побудови ієрархій. Для третього — ігрові методи. Для четвертого — метод "вигоди - витрати" та метод побудови ієрархій.

Складення прогнозу щодо кожного із зазначених напрямків може бути зведено до декількох процедур.

Перша процедура — визначення вихідного стану воєнно-політичного конфлікту. Важливість цієї процедури пояснюється тим, що на різних етапах розвитку конфлікту діють різні конфліктогенні чинники. Крім того, навіть ті чинники, які діють протягом усього часу існування воєнно-політичного конфлікту, на різних етапах розвитку мають різну вагу і різну силу впливу.

Від етапу розвитку конфлікту залежить повнота прогнозу, тому що на більш високих стадіях конфліктного процесу є можливість враховувати більшу кількість чинників. Етапом розвитку воєнно-політичного конфлікту визначаються також завдання та тип прогнозу.

При прогнозуванні можливості виникнення воєнно-політичного конфлікту і визначенні ймовірності його подальшого переходу у відкриту форму, основна увага звертається на постійно діючі чинники, а в якості типового виступає пошуковий та середньостроковий прогнози. Отже, прогнозування можливості виникнення воєнно-політичного конфлікту складає собою розв'язання цілого ряду часткових завдань: визначення можливості зародження конфлікту; визначення ймовірності переходу у відкриту форму, визначення його масштабності і характеру розвитку.

Друга процедура — прогнозування конфліктної ситуації. Під час її виконання переслідуються дві мети: визначення предмету можливого воєнно-політичного конфлікту і його основних суб'єктів.

Оскільки сутність воєнно-політичного конфлікту є політичне протиріччя, то при проведенні зазначеної процедури понад усе необхідно виділити чинники, які формують дане протиріччя. Потім складається перелік об'єктів, у відношенні до яких інтереси суб'єктів (сторін) носять непримиренний характер і становлять для кожного з них життєву вагу. Для ілюстрації в дисертації приведений аналіз об'єктів конфлікту і конфліктогенних чинників, які існують у відносинах між Україною та Російською Федерацією.

Третя процедура — прогнозування варіантів поведінки суб'єктів конфлікту під час його виникнення. Зазначена процедура також має дві основні мети: визначити найімовірніший варіант стратегії поведінки суб'єктів під час виникнення воєнно-політичного конфлікту і визначити ймовірність застосування військової сили протиборствующими сторонами для

розв'язання протиріччя, що склалося між ними з приводу об'єкту конфлікту.

Четверта процедура — визначення найімовірніших сценаріїв розвитку воєнно-політичного конфлікту. Так як розвиток воєнно-політичного конфлікту в основному визначається діями протиборствуючих сторін в процесі збройної конфліктної взаємодії, то його прогноз буде полягати в розрахунках найімовірніших варіантів дії кожної з сторін, а також їх обопільних реакцій на ці дії. Синтезом такої взаємодії буде найімовірніший сценарій розвитку воєнно-політичного конфлікту.

П'ята процедура — прогнозування результатів воєнно-політичного конфлікту. Ця процедура полягає в побудові серії часткових прогнозів і прогнозу кінця конфлікту, прогнозу ціни перемоги і поразки (масштабу отриманих втрат і втрат, завданих противнику), а також прогнозу віддалених воєнних політичних і соціальних наслідків воєнно-політичного конфлікту.

Прогнозування кінця воєнно-політичного конфлікту полягає в побудові трьох можливих сценаріїв: "перемога — поразка", "поразка — поразка", "перемога — перемога", а також у визначенні найімовірнішого з них. У разі найбільшої ймовірності першого варіанту в завдання прогнозу входить ідентифікація кожної з сторін в якості переможця чи переможеного.

Прогнозування "ціни" перемоги і поразки, поряд з підрахунками втрат, передбачає також аналіз військових та політичних переваг або поступок, отриманих внаслідок конфлікту.

Найбільш складними із зазначеної серії прогнозів є передбачення віддалених воєнних, політичних та соціальних наслідків конфлікту.

Шоста, остання, процедура процесу прогнозування воєнно-політичного конфлікту полягає в перевірці точності та достовірності складеного прогнозу.

В третьому параграфі — "Урегулювання воєнно-політичного конфлікту" — розглядається технологія запобігання та урегулювання конфлікту.

Запропонована автором технологія має дві складові: аналітичну та суто практичну.

Аналітична частина передбачає розробку прогнозного та інформаційного матеріалу, необхідного для створення стратегій і умов практичного урегулювання конфлікту. Вона включає: визначення поточного етапу воєнно-політичного конфлікту, складення варіантів його майбутнього розвитку, напрацювання рекомендацій, планування практичних дій щодо урегулювання конфлікту.

На підставі рекомендацій будуються стратегії урегулювання конфлікту. Після вибору найбільш переважної стратегії урегулювання складається план її практичної реалізації, в якому зазначається перелік засобів, методів і етапів урегулювання воєнно-політичного конфлікту.

В дисертації дається розгорнута характеристика політичних та військових засобів урегулювання конфлікту. Серед політичних виділяються переговори, посередництво, діяльність міжнародних організацій, виходячи з аналізу яких складається пропозиція щодо створення східноєвропейської регіональної організації зміцнення миру.

Ініціативу в створенні такої організації могла б взяти на себе Україна. Для цього вона має певні підстави. По-перше, її геополітичне положення дозволяє їй в повній мірі враховувати політичні, кліматичні, соціально-економічні і культурні особливості східноєвропейського регіону. По-друге, Україна має навчальні центри з відповідними силами і засобами, необхідними для підготовки і проведення миротворчих операцій. По-третє, власні інтереси України, як позаблокової країни, в найбільшій мірі співпадають з інтересами підтримання миру і стабільності в Східній Європі.

Наявність такої організації дало б змогу ООН передати їй частину своїх повноважень у контролі над регіоном. З другого боку, будь які миротворчі дії цієї організації мають бути під наглядом ООН, здійснюватись під її егідою і при її підтримці.

В роботі досить докладно висвітлені переваги та недоліки як політичних, так і військових засобів, дана критична оцінка двом крайнім точкам зору на їх застосування. Велика увага приділена військовим засобам: політичним критеріям, оперативним принципам та особливостям їх застосування.

В дисертації робиться висновок про те, що урегулювання становить процес цілеспрямованої дії на протидіючій стороні з метою досягнення продуктивного узгодженого результату. Така дія може бути побудована як на *загрозі*, так і на *заохоченні*. На основі цих відмін мотивації автор виділяє силові методи урегулювання і методи стимулюючого впливу. Перевага при виборі того чи іншого методу врегулювання диктується конкретною ситуацією, а також рівнем розвитку воєнно-політичного конфлікту.

На підставі того, що еволюція воєнно-політичного конфлікту складається з цілого ряду фаз і етапів, на кожному з яких діють свої специфічні причини і чинники, автор вважав за доцільне розділити процес урегулювання на ряд етапів, відповідних етапам еволюції конфлікту. Отже процес урегулю-

вання буде складатись з таких етапів: *запобігання конфлікту*, який відповідає етапу його зародження; *встановлення миру*, який здійснюється на етапі розвитку воєнно-політичного конфлікту; *підтримання миру* під час розв'язання конфлікту; *зміцнення миру* в період післяконфліктного стану.

На кожному із зазначених етапів повинні застосовуватися відповідні йому засоби, методи та дії щодо врегулювання воєнно-політичного конфлікту.

В заключенні дисертації підводяться основні підсумки дослідження, вказуються висновки теоретичного та воєнно-політичного характеру, окреслюються напрямки подальшої розробки зазначеної в дослідженні проблематики, пропонуються деякі практичні рекомендації, спрямовані на вдосконалення методики оцінки, прогнозу та урегулювання воєнно-політичного конфлікту. З'ясовано, що воєнно-політичний конфлікт має дві сторони специфічної сутності: політичну та воєнну. З одного боку, воєнно-політичний конфлікт є політичне протиріччя у вищій фазі його розвитку, боротьба між політичними (соціальними) силами з приводу політичної влади. З іншого — збройна боротьба, використання військової сили, в якій вона виступає як механізм розвитку та розв'язання політичного протиріччя. Співвідношення двох сторін специфічної сутності воєнно-політичного конфлікту показує, що і політична і воєнна сторони є не що інше, як конкретизація одного і того ж цілісного явища — політичного протиріччя. В цьому процесі і політична і воєнна сторони становлять діалектичну єдність, яка передбачає взаємозв'язок та взаємодію обох сторін при визнанні провідної ролі за однією з них.

Основні положення дисертації відображені в таких роботах:

1. Феномен воєнно-політичного конфлікту в сучасній етнополітичній ситуації. — К.: Из-во ТИРАЖ, 1995 — 10.0 д.а./ співавт.: Мокляк М.М., Фареник С.О./

2. Воєнно-політичний конфлікт. Проблеми теорії і соціальної практики./Перепелица Г.Н.; Нац.ин-т страт. иссл.-Киев, 1996.ил.—Рус.-Деп.в ГНТБ України.— 11 д.а.

3. Флот и политика в современную эпоху. — К.: КВВМУ, 1990. — 5.3 д.а.

4. Ядерное оружие: панацея безопасности или фетиш?/ Народна армія — 1992 — 23 листопада — 0.5 д.а.

5. Общее и особенное в подходах к обеспечению коллективной и национальной военной безопасности Украины // Европейская интеграция и воєнно-політические аспекты безопасности новых независимых государств. Материалы между-

народной конференции, 10-12 июля 1993г./Под ред. В.Позд-
няка. — Минск.: НЦСИ "Восток-Запад", 1993. — 0,4 д.а.

6. Доля Черноморського флоту. Діагноз ситуації і спроба
прогнозу вирішення конфлікту. / Політика і час. — 1993 —
№10. — 0,7 д.а.

7. The Military Element of Peacekeeping // Peacekeeping
Challenges to Euro-Atlantic Security. — Rome.: NATO Defense
College, 1994. — 0,5 д.а.

8. В ролі миротворця. Про нову роль армії в урегулюванні
воєнно-політичних конфліктів / Політика і час. — 1994 — №2.
— 0,7 д.а.

9. A Discussion of the Security of Ukraine / The Brown
Journal of World Affairs, Spring 1994 — 0,3 д.а.

10. Военные конфликты на территории СНГ: источники и
движущие силы развития / Світ безпеки. — 1994— №2. — 0,5
д.а.

11. Друга Кавказька війна. Нові виміри старих стра-
тегічних інтересів / Політика і час. — 1994 — №11.—1,0 д.а.

12. Військова еліта України: поняття і реальність // До-
повіді міжнародного експертного клубу "Політична думка".—
К.: Політична думка, 1995,— 0,3 д.а.

13. Чеченська війна як "показова стрільба" для країн СНД
/ Політика і час — 1995 — №6. — 1,0 д.а.

14. Контроль над вооружениями и национальная безопас-
ность Украины./ Наука и оборона. — 1995 — № 1.—0,5 д.а.

15. Стратегічне партнерство і розподіл флоту./Рейтинг. —
1996—№ 4—0,2 д.а.

16. Україна зміцнює свій авторитет на Балка-
нах/Рейтинг—1996—№ 5—0,2д.а.

17. Досвід впровадження цивільного міністра оборони
дається Україні нелегко / Рейтинг — 1996 — № 6 — 0,1 д.а.

18. "Сочинские соглашения" двух силовых министров. Кто
оказался в выигрыше / Комп&ньюн — 1996 — № 5 — 0,3 д.а.

19. Україна і виведення військ 14-ї російської армії з
Молдови / Рейтинг — 1996 — № 10 — 0,1 д.а.

20. Будущее СНГ в свете президентских выборов в России
/ Комп&ньюн — 1996 — № 6 — 0,6 д.а.

21. Від Ташкентського пакту до нового союзу /Рейтинг—
1996—№15— 0,1 д.а.

22. Возможно ли "стратегическое партнерство" Украины и
России в военной области? / Комп&ньюн — 1996 — № 7 —
0,4 д.а.

Perepelitsia H.M. "MILITARY - POLITICAL CONFLICT: METHODOLOGY OF RESEARCH AND SETTLEMENT". Thesis for the scholarly degree of the Doctor of Political Studies. Subject field 23.00.02. Political institutes and processes. Institute of State and Law of National Academy of Sciences. Kyiv, 1996. The dissertation is a manuscript. Subject of the thesis is the research of military-political process and of military-political conflict as the phenomenon of the political process. The integral political concept of the author is exposed which was created by the author for the study of the military-political conflict on the basis of the use of methodological approach, which combines socio-philosophical, politological and sociological aspects. This concept presents certain theoretical base for further study of political conflicts in general and military-political conflicts in particular. The results of the study comprise technology for the scholarly prognostication of the beginning and development of military-political conflict as well as the methodology of its settlement.

Перепелица Григорий Николаевич. "Военно-политический конфликт: методология исследования и урегулирования". Диссертация на соискание ученой степени доктора политических наук по специальности 23.00.02 - политические институты и процессы. Институт государства и права им. В.М.Корецкого Национальной академии наук Украины, Киев, 1996. Диссертация является рукописью. В ней исследуется такое явление политического процесса, как военно-политический конфликт. В диссертации изложена целостная политическая концепция военно-политического конфликта, которая создана автором на основе использования методологического подхода, сочетающего в себе социально-философские, политологические и конкретно-социологические аспекты. Данная концепция представляет определенную теоретическую базу для дальнейшего исследования политических конфликтов в целом и военно-политических конфликтов в особенности. Результаты исследования содержат технологию разработки научного прогноза возникновения и развития военно-политического конфликта, а также методику его урегулирования.

Ключові слова: воєнно-політичний конфлікт, полемологія, політичне протиріччя, протиборствуючі сторони, конфліктна свідомість, збройна конфліктна взаємодія, конфліктогенні фактори, динаміка конфлікту, діагностика конфлікту, прогностика, технологія врегулювання конфлікту, запобігання конфлікту, встановлення миру, підтримання миру, зміцнення миру.

Ab. 30. 217

436312

AB 35.217

AB 35.217